

Szymon Kazusek (UNIwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

ORCID: 0000-0002-5430-2544

Rzeka, ludzie i towary Z dziejów Wisły i spławu wiślanego w rejonie Krakowa w latach 1674–1700

DOI: 10.25951/14253

STRESZCZENIE

Wisła decydowała w znacznym stopniu o warunkach żeglugowych i tworzyła perspektywę dla kontaktów gospodarczych pomiędzy ośrodkami położonymi nad jej brzegiem. Aglomeracja krakowska, będąca największym w Małopolsce rynkiem handlu drewnem, materiałami budowlanymi i zarazem centrum życia gospodarczego, korzystała z sąsiedztwa rzeki spławnej. Wraz z nią z taniego transportu wodnego korzystali przedstawiciele wszystkich warstw społecznych, począwszy od króla, a skończywszy na ludności wiejskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: Wisła, wezbrania i powodzie, zjawiska lodowe, spław wiślany, Kraków, XVII w.

SUMMARY

River, People and Goods. From the History of the Vistula and Vistula Floating in the Cracow Region in the Years 1674–1700

The Vistula River largely determined the conditions of navigation and created prospects for economic contacts between the centers located on its banks. The Cracow agglomeration, which was the largest market in Lesser Poland for trade in timber, construction materials and at the same time the center of economic life, benefited from the proximity of the navigable river. Along with it, representatives of all social classes took advantage of cheap water transport, from the king to the rural population.

KEYWORDS: Vistula, surges and floods, ice phenomena, Vistula rafting, Kraków, 17th century.

Wstęp

Rozwój gospodarczy Polski feudalnej był w znacznym stopniu związany z Wisłą – jej najważniejszym szlakiem komunikacyjnym i handlowym. Choć rzeka ukierunkowała rozwój kraju i zdaniem Witolda Kuli doprowadziła do jego zapóźnienia¹, to bez wątpienia miała kluczowe znaczenie dla rozwoju położonych nad nią miast i aktywności gospodarczej ich mieszkańców². Jednym z takich organizmów miejskich była aglomeracja krakowska – największy w Małopolsce rynek handlu drewnem oraz innymi materiałami budowlanymi, ośrodek konsumpcji i centrum życia gospodarczego obejmujące zasięgiem nie tylko obszar Małopolski, lecz także regiony znajdujące się poza granicami ówczesnej Rzeczypospolitej. W obliczu roli tego konglomeratu miejskiego w gospodarce warto postawić pytania o jego związki z Wisłą. W jakim stopniu rytm życia Wisły determinował spław i żeglugę wiślaną w rejonie Krakowa? Jak w dobie kryzysu gospodarczego i strat wywołanych najazdem szwedzkim rozwijał się w tym rejonie handel spławny? Kto uczestniczył w handlu spawnym w ostatnich dziesięcioleciach XVII w.? Cezurę czasową dla omawianego w niniejszej publikacji schyłkowego okresu XVII w. wyznaczają zachowane księgi miejskie podkrakowskiego Kazimierza, których integralną część od 1674 r. stanowią rejestry wydatków związanych z utrzymaniem mostu wielickiego na Wiśle, a także rejestry mostowego³. Rezultaty uzyskane na podstawie kwerendy we wspomnianym archiwum miejskim, jak również w krakowskich księgach celnych z lat 1674–1688, stanowiących integralną część akt miasta Krakowa⁴, pozwalają na ocenę żeglugi wiślanej w przeddzień wielkiej

¹ W. Kula, *Wisła, dzieje Polski, historyk*, w: *Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, red. J. Topolski, C. Kula, Lublin 1987, s. 62, 63.

² Ponieważ wpływ Wisły i spławu rzeczynego na rozwój gospodarczy dawnej Polski został już bardzo dobrze omówiony w polskiej historiografii, nie ma potrzeby przytaczania w tym miejscu obszernej literatury przedmiotu. Przemawiają za tym również skromne ramy niniejszej publikacji. Dość wspomnieć, że zagadnienia te szczegółowo omówiono w dwóch najnowszych opracowaniach (A. Chwalba, *Wisła. Biografia rzeki*, Kraków 2023; S. Kazusek, *Spław wiślan w drugiej połowie XVIII wieku (do 1772 roku)*, cz. 1: *Charakterystyka spławu wiślanego*, Kielce 2022).

³ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Archiwum miasta Kazimierza (dalej: Am-Kaz), sygn. 29/34/583; sygn. 29/34/584; sygn. 29/34/585; sygn. 29/34/586; sygn. 29/34/587; sygn. 29/34/588; sygn. 29/34/589; sygn. 29/34/590; sygn. 29/34/591; sygn. 29/34/592; sygn. 29/34/593; sygn. 29/34/595; sygn. 29/34/596; sygn. 29/34/597.

⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, sygn. 29/33/2190; sygn. 29/33/2191; sygn. 29/33/2192; sygn. 29/33/2193; sygn. 29/33/2194; sygn. 29/33/2195; sygn. 29/33/2196; sygn. 29/33/2197; sygn. 29/33/29/33/2198; sygn. 29/33/2199; sygn. 29/33/2200; sygn. 29/33/2201; sygn. 29/33/2202.

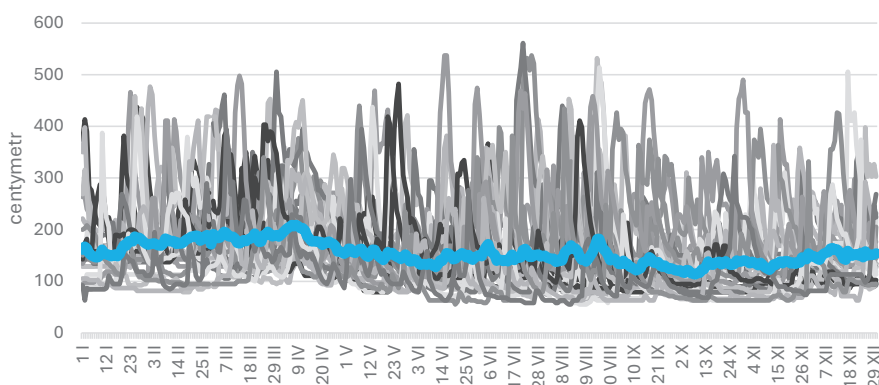
wojny północnej, która odcisnęła piętno także na aglomeracji krakowskiej i jej zapleczu gospodarczym.

Wezbrania i powódzie

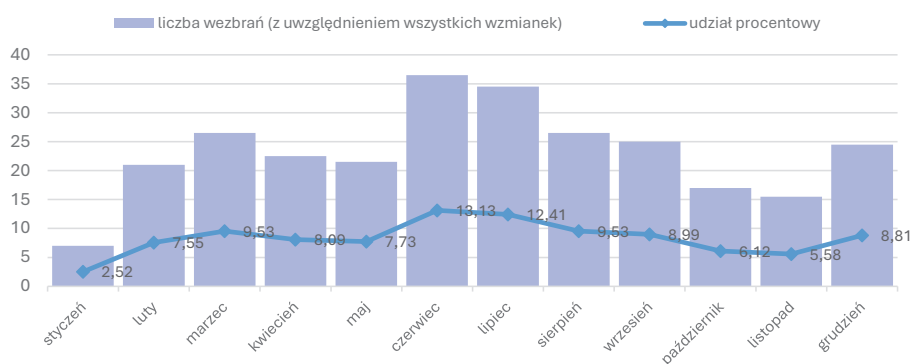
Charakterystykę należy rozpocząć od omówienia rytmu życia Wisły, który przesądzał o warunkach i możliwościach żeglugowych. Na jego poczet, w obliczu braku materiałów z obserwacji dziennych stanów wody w XVII i XVIII w. w rejonie Krakowa⁵, warto sięgnąć po dane obserwacyjne stanów wody Wisły w latach 1831–1859, zważywszy, że rytm życia rzeki od stuleci nie uległ zmianie. Na ich podstawie można stwierdzić, że wezbrania występowały najczęściej w kilku okresach na przestrzeni roku kalendarzowego. Największe ich nasilenie trwało od połowy stycznia do połowy kwietnia, w drugiej i trzeciej dekadzie maja, od połowy czerwca do połowy września, a także od końca października do połowy listopada. Wezbrania występowały również ok. połowy grudnia (wykres 1)⁶. Na podstawie kazimierskich ksiąg miejskich i dokonanych w nich przez pisarza miejskiego wzmianek na temat występowania „wielkiej wody” można stwierdzić, że w latach 1674–1700 doszło do co najmniej 58 silnych wezbrań (tabela 1). Dodajmy, że latach 1674–1795 było ich łącznie co najmniej 280. Na przestrzeni roku kalendarzowego występowały najczęściej w marcu, czerwcu, lipcu i sierpniu (wykres 2). Wezbrania występujące w marcu były związane z procesem topnienia pokrywy śnieżnej i ruszania lodów, nie miały więc większego wpływu na zakłócenie żeglugi na Wiśle. Takich dużych wezbrań w latach 1674–1700 było zaledwie kilka. Były one jedynie zwiastunem zbliżającego się początku sezonu żeglugowego. Najczęściej w tym okresie występowały wezbrania będące następstwem intensywnych wiosenno-letnich i jesiennych deszczów. Poza ekstremalnymi falami powodziowymi, dzięki podwyższonym stanom wody, następowała poprawa warunków żeglugowych, które dla największych jednostek pływających były i tak wyjątkowo trudne w górnym biegu Wisły.

⁵ Dodajmy, żeienne obserwacje prowadzono tu z pewnością pod koniec pierwszej połowy XVIII w. (S. Kazusek, *Spław wiślany*, s. 81).

⁶ W. Kolberg, *Wiśła, jej bieg, własności i spławność*, cz. 2, Warszawa 1861, s. 41–76.



Wykres 1. Średnia stanów wody na tle minimalnych i maksymalnych stanów wody Wisły w Krakowie w latach 1831–1859



Wykres 2. Wezbrania na przestrzeni roku kalendarzowego w latach 1674–1795 w świetle ksiąg dochodów i wydatków Kazimierza przy Krakowie

Wezbrania na Wiśle zagrażały nie tylko przeprawom aglomeracji krakowskiej, lecz także infrastrukturze miejskiej i ludności. Które z wezbrań szczególnie silnie odcisnęły piętno na aglomeracji krakowskiej? Jedną z dotkliwszych była powódź z lipca 1652 r.⁷ W 1670 r. wylew Wisły uszkodził kazimierskie mury miejskie na dystansie od Bramy Skawińskiej do kościoła św. Jakuba Apostoła⁸. W lipcu

⁷ J. Bieniarzówna, *Stulecie upadku*, w: J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 361.

⁸ S. Świszczowski, *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, Kraków 1981, s. 241.

1674 r. wystąpiła „powódź wielka”. Chcąc uchronić most przed kataklizmem, dokonano jego demontażu. „Powódź trzecia” przyszła tego roku pod koniec września⁹. W 1675 r. przez profil krakowski przeszło kilka dużych fal wezbraniowych. Poza wzmiankowanymi wysokimi stanami wody w porze wiosennej, tego roku miały miejsce jeszcze dwie powodzie. Pierwsza z nich przeszła pod koniec maja, kolejna w drugiej dekadzie lipca. Powódź lipcowa musiała być szczególnie dotkliwa, na początku bowiem sierpnia włodarze kazimierscy powzięli decyzję o naprawie zniszczonego przez żywioł brzegu wiślanego oraz murów miejskich. Fala powodziowa musiała być wyjątkowo wysoka, gdyż zrezygnowano w tym czasie z utrzymania przeprawy promowej przy Bramie Skawińskiej¹⁰. We wrześniu tego roku zebrała się komisja z udziałem przedstawicieli wielkorządów krakowskich, mająca dokonać oceny powstałych zniszczeń¹¹. Kataklizm doprowadził przede wszystkim do zapiaszczenia koryta Starej Wisły i przyczynił się do przejścia w kolejnych latach głównego nurtu do koryta Nowej Wisły (tzw. Zakazimierki). Zniszczony został szpital wraz z kościołem św. Leonarda¹². W połowie marca 1677 r. doszło podczas wezbrania i pochodu lodów do porwania z nurtem rzeki drewna złożonego na brzegu wiślanym przy Kazimierzu¹³. W czerwcu 1677 r. „nastąpiła woda wielka, która wylała z brzegów” pod Krakowem. W trosce o kazimierski most pływający dokonano jego demontażu. Nurt Wisły porwał prom z przeprawy wielickiej i zaniósł w rejon dajworowskich pól¹⁴. Na początku sierpnia tego roku po raz kolejny demontowano przeprawę wielicką z powodu silnej fali wezbraniowej¹⁵.

Mieszkańcom Kazimierza dała się we znaki letnia powódź z 1680 r. W rejestrach podatkowych wspomniano o opuszczaniu przez mieszkańców swoich domostw na zalanych terenach, zubożeniu ludności i braku wpłat podatkowych¹⁶. W lipcu tego roku poziom wody był tak wysoki, że zerwało przeprawę wielicką, a przewoźnicy obsługujący tamtejszą przeprawę promową puciekali, wywołując wielkie

⁹ AmKaz, sygn. 29/34/583, s. 39, 118–121.

¹⁰ Tamże, sygn. 29/34/584, s. 25, 63.

¹¹ Tamże, s. 49, 47. We wrześniu tego roku wystąpiło wezbranie na Skawie i w górnym biegu Wisły, które dotknęło m.in. podkrakowskiego Stradomia (R. Girguś, *Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteorologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920*, Warszawa 2022, nr 290; S. Namaczyńska, *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648–1696*, Lwów 1937, nr 422, 423).

¹² S. Świszczowski, *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, s. 241.

¹³ AmKaz, sygn. 29/34/585, s. 91.

¹⁴ Tamże, s. 92, 93.

¹⁵ Tamże, s. 94.

¹⁶ Tamże, sygn. 29/34/586, s. 4.

oburzenie wśród szlachty oczekującej przewozu na drugi brzeg Wisły¹⁷. W sierpniu 1680 r. doszło do dwóch kolejnych wezbrań, które doprowadziły do uprowadzenia promów na przeprawie¹⁸. W październiku „przybyło wody i oberwało z gór drzewo”. Napór drewna doprowadził do rozerwania mostu wielickiego¹⁹.

Wyjątkowo dotkliwe były wezbrania i powodzie z 1687 r. Pierwsze wezbranie przeszło przez profil krakowski około połowy lipca, drugie w końcu sierpnia, trzecie i czwarte we wrześniu, ostatnie zaś w pierwszej dekadzie listopada. Letnia powódź doprowadziła ostatecznie do przejścia głównego nurtu Wisły w koryto omijające miasto Kazimierz²⁰. Doszło wówczas do podmycia brzegów Wisły w rejonie Kazimierza²¹. W pierwszych tygodniach września 1687 r., na skutek trwających pięć dni intensywnych opadów deszczu, wezbrania²², a także wysokiej fali wezbraniowej w drugiej dekadzie września, uszkodzeniu uległ mur miejski przy Bramie Skawińskiej. Ponadto Wisła wylała na pola w rejonie aglomeracji, niszcząc uprawy²³. Na początku listopada 1687 r. napór wody doprowadził do uszkodzenia konstrukcji mostu wielickiego²⁴. Podczas wezbrania na początku czerwca 1694 r. wielka woda płynęła „równo z ładami”, jednak 7 lipca 1694 r. doszło do wylewu Wisły i podtopienia okolicznych pól uprawnych oraz wymycia siana z łąk²⁵.

Podczas wezbrania w kwietniu 1697 r. silny nurt rzeki doprowadził do utraty kontroli nad żeglującym Wisłą statkiem, który wskutek uderzenia uszkodził linę utrzymującą most pływający we właściwej pozycji w korycie²⁶. W październiku tego roku drewno porwane ze Zwierzyńca przez nurt Wisły doprowadziło do rozerwania i uszkodzenia mostu wielickiego²⁷. W końcu czerwca 1699 r. wezbranie na Wiśle było tak silne, że z trudem znaleziono obsadę do przewozu promem miejskim²⁸. Te okruchy informacji dowodzą, że Wisła regularnie zmieniała nadrzeczny krajobraz, a także realia dla realizacji żeglugi wiślanej i komunikacji po-

¹⁷ Tamże, s. 21, 58.

¹⁸ Tamże, s. 59.

¹⁹ Tamże, sygn. 29/34/587, s. 6.

²⁰ R. Girguś, *Wyjątki ze źródeł*, nr 339; A. Izdebski, K. Wnęk, *Historia klimatu Krakowa*, w: *Ekobiografia Krakowa*, red. A. Izdebski, R. Szmytka, Kraków 2018, s. 80; S. Namaczyńska, *Kronika kłesk*, nr 497; K. Bąkowski, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1811, s. 31.

²¹ AmKaz, sygn. 29/34/589, s. 88.

²² Tamże, s. 68, 85, 86.

²³ Tamże, s. 79, 86, 87.

²⁴ Tamże, s. 89, 90.

²⁵ Tamże, sygn. 29/34/592, s. 68, 69, 71.

²⁶ Tamże, sygn. 29/34/595, s. 42.

²⁷ Tamże, s. 47.

²⁸ Tamże, sygn. 29/34/597, s. 41.

między dwoma brzegami rzeki. Warto dodać, że władze miasta Kazimierza w trosce o bezpieczeństwo żeglugi na Wiśle tworzyły cyklicznie plany oczyszczania brzegów rzeki z przeszkód mogących utrudniać żeglugę²⁹.

Tabela 1. Wezbrania na Wiśle w latach 1674–1700 w świetle ksiąg dochodów i wydatków Kazimierza przy Krakowie

Lp.	Termin wezbrania	Lp.	Termin wezbrania
1	24.03.1674	30	7–8.12.1688
2	30.03–4.04.1674	31	26.03.1693
3	11–15.07.1674	32	15.04.1693
4	27.09.1674	33	17.02.1694
5	1.04.1675	34	27.02.1694
6	23.05.1675	35	10.05.1694
7	12.07.1675	36	15.05.1694
8	14.07.1675	37	3–7.06.1694
9	między 13.07 a 20.07.1675	38	5.07.1694
10	18–19.06.1677	39	13.10.1694
11	1–3.08.1677	40	11.05.1695
12	6.07.1680	41	14–16.07.1695
13	13.08.1680	42	24.09.1695
14	29.08.1680	43	14.03.1697
15	2.10.1684	44	18.04.1697
16	18.09.1685	45	28.07.1697
17	5.08.1686	46	15.09.1697
18	6.12.1686	47	5.10.1697
19	8.12.1686	48	12.12.1697
20	16–17.12.1686	49	13.06.1698
21	przed 17.07.1687	50	04.1699
22	30.08.1687	51	16.05.1699
23	2–7.09.1687	52	1.06.1699
24	między 9.09.1687 a 19.09.1687	53	29–30.06.1699
25	przed 8.11.1687	54	04.1700
26	przed 7.02.1788	55	20.05.1700
27	26.03.1688	56	09.1700
28	przed 17.07.1688	57	23.09.1700
29	29–31.07.1688	58	24.10.1700

²⁹ Tamże, sygn. 29/34/585, s. 76; sygn. 29/34/586, s. 27; sygn. 29/34/589, s. 42.

Zjawiska lodowe

Przejdźmy do charakterystyki zjawisk lodowych, które decydowały o długości trwania sezonów żeglugowych, abstrahując jednak od opisu rodzaju ich występowania (śryż, lód przybrzeżny, kra lodowa, lód stały). Na podstawie zgromadzonych danych w odniesieniu do 14 sezonów zimowych można stwierdzić, że w latach 1674–1700 pierwsze zjawiska lodowe występowały na Wiśle już na początku listopada. Najwcześniej było to zimą 1676/1677 r. (między 1 a 7 listopada) oraz w 1697/1698 r. (4 listopada). Najpóźniej rozpoczęły się one zimą 1699/1700 r. (26 stycznia 1700 r.) oraz 1695/1696 r. (31 grudnia 1695 r.). Zanik zjawisk lodowych na Wiśle pod Krakowem nastąpił najwcześniej w zimie 1675/1676 r. (między 10 a 16 stycznia) oraz w 1677/1678 r. (22 stycznia). Najpóźniej zjawiska lodowe ustąpiły wiosną 1674 r. (4 kwietnia) oraz 1694 r. (6 kwietnia). Najkrótszy okres występowania zjawisk lodowych, uwzględniający zakres czasu od pierwszego do ostatniego dostrzeżenia zjawiska lodowego, trwał zimą 1699/1700 r. (53 dni), najdłuższy zaś w zimie 1676/1677 r. (135 dni). Warto dodać, że okres z najdłużej utrzymującymi się zjawiskami lodowymi na przestrzeni lat 1674–1795 miał miejsce zimą 1738/1740 r. i wynosił 144 dni. Zmienność i różnorodność kolejnych sezonów zimowych była tak duża, że nawet na przestrzeni lat 1674–1795 nie można wskazać takiego przedziału czasowego w ciągu roku, w którym zawsze występowałyby zjawiska lodowe.

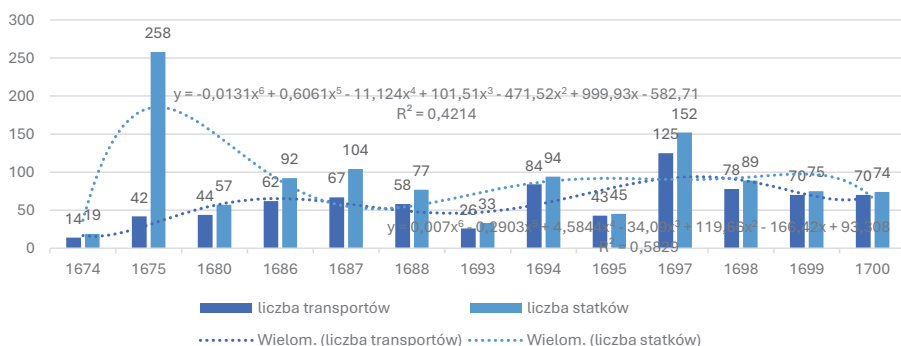
Po uwzględnieniu danych o długości trwania zjawisk lodowych na Wiśle można dla zaledwie pięciu sezonów zimowych (1674/1675, 1686/1687, 1687/1688, 1697/1698, 1699/1700) ustalić długość trwania zimowej przerwy żeglugowej. Wynosiła ona odpowiednio: 181, 133, 99, 175, 15 i 214 dni. Zatem pierwsi uczestnicy spławu wiślanego w każdym kolejnym sezonie żeglugowym rozpoczynali przygotowania i rejs o bardzo zróżnicowanej porze.

Jak długo trwał sezon żeglugowy? Na podstawie zgromadzonych danych o ruchu statków wiślanych w latach 1674–1700 można stwierdzić, że od 158 do 287 dni. Dodajmy w tym miejscu, że rekordowy pod tym względem był 1722 r., w którym ruch statków rozciągał się na przestrzeni 357 dni³⁰.

³⁰ Zob. szczegółowe omówienie długości trwania sezonu żeglugowego w rejonie aglomeracji krakowskiej w latach 1674–1795 (S. Kazusek, *Sytuacja hydrologiczna i żeglugowa na Wiśle w latach 1674–1795 w świetle ksiąg dochodów i wydatków miasta Kazimierza przy Krakowie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” t. 152, 2025, z. 1, s. 62, 63, tabela 5.

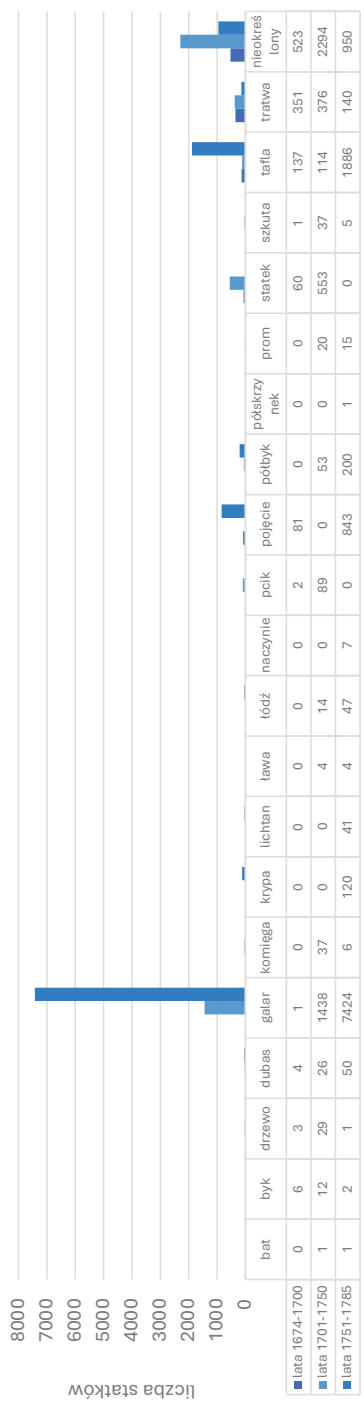
Ruch statków wiślanych

Zróznicowane warunki hydrologiczne i pogodowe w znacznym stopniu decydowały o ruchu statków na Wiśle. Nim zostanie on omówiony, należy wspomnieć o braku danych o żegludze wiślanej w latach 1676–1679, 1681–1685, 1689–1692 oraz w 1696 r. Na podstawie danych z ksiąg miejskich kazimierskich można stwierdzić, że u schyłku XVII w. występowały kilkuletnie wahania wzrostu i spadku natężenia ruchu statków wiślanych (zob. linie trendu wielomianowe szóstego stopnia i wartość ich dopasowania na wykresie 3). Na przestrzeni roku profil krakowski pokonywało od kilkunastu do ponad 120 transportów wodnych, nie licząc jednostek, dla których nie otwierano mostu celem ich przepuszczenia. W 1675 r. przez most wielicki przy Kazimierzu przepłynęło łącznie 258 jednostek pływających (wykres 3). Średnia arytmetyczna liczby statków w transporcie wahała się w badanym okresie w przedziale 1,05–1,55. Wyjątkowy pod tym względem 1675 r., w którym omawiana wartość wyniosła 6,14, należy pominąć z uwagi na dane odstające. Spośród licznych rodzajów statków rejestrowano w tym czasie przy moście wielickim „drzewo”, dubasy, galary, pciki, pojęcia, „statki”, „szkuty” (tylko jedna), taflę i tratwy. Dodajmy, że wspomniana struktura statków uczestniczących w spławie znacząco zmieniała się w kolejnych dziesięcioleciach (wykres 4).

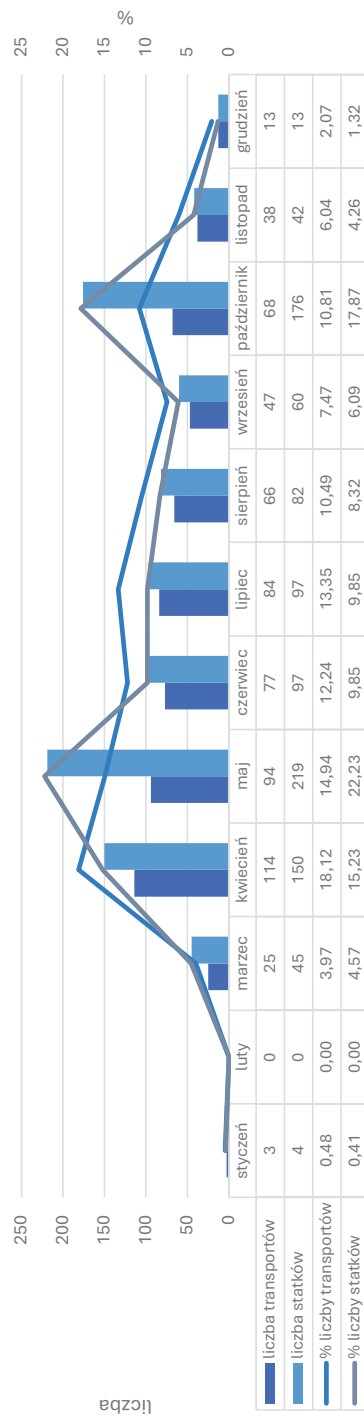


Wykres 3. Liczba transportów Wisłą i statków wiślanych w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700

Zerknijmy na sezonowość badanych zjawisk, zaznaczając, że spośród 783 transportów, dla 154 z nich nie sposób podać miesiąca, w którym rejs był organizowany, a także dla 184 statków spośród 1169 wszystkich jednostek pływa-

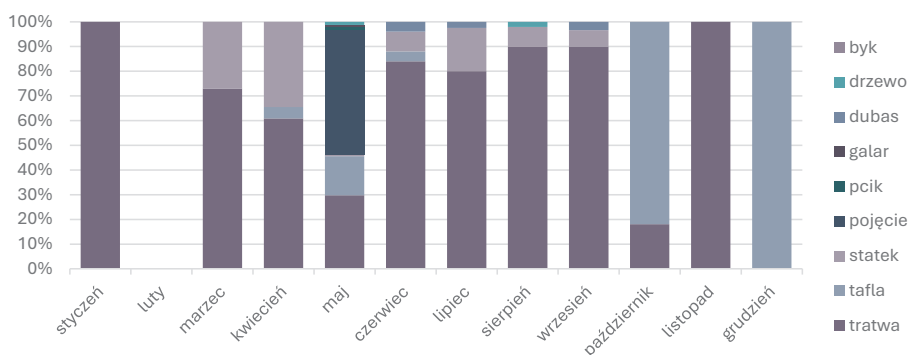


Wykres 4. Liczebność jednostek transportu wodnego w spławie wiślanym w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700, 1701–1750, 1750–1785



Wykres 5. Sezonowość transportów i ruchu statków na Wiśle w roku kalendarzowym w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700

jących. Sezonowość transportów i ruchu statków wpisywała się w rytm natury. Najwięcej transportów wodnych zorganizowano w kwietniu i maju, tj. w okresie występowania korzystniejszych dla żeglugi stanów wody oraz ożywienia życia gospodarczego, a w tym szczególnie handlu. Od czerwca do września liczba rejestrowanych na Wiśle statków systematycznie malała. Wzrost natężenia ruchu taboru wodnego następował w październiku i był związany głównie z sezonowością spławu drewna oraz ryb z rejonu górnego biegu Wisły i jej dopływów (wykres 5). W pierwszych tygodniach najczęściej po Wiśle poruszały się tratwy i „statki”. W maju najruchliwsze były pojęcia. Zwiększyła się też obecność tafla. Od czerwca do września na rzece było najwięcej traw. W październikowym krajobrazie najczęściej widoczne były tafle z drewnem (wykres 6).



Wykres 6. Struktura jednostek pływających Wisłą w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700

Uczestnicy handlu spławnego

Charakterystykę uczestników spławu zacznijmy od oceny udziału w nim poszczególnych grup społecznych. Największe zaangażowanie w spław w ostatnim ćwierćwieczu XVII w. wykazywali mieszczenie aglomeracji krakowskiej, a także najprawdopodobniej ośrodków miejskich znajdujących się w niedalekiej odległości od niej (ponad 30% ogółu taboru wodnego). W dalszej kolejności do najliczniejszych należały statki (i towary) należące do szlachty i magnaterii, w tym także szlachty urzędniczej, znanej m.in. z aktywności politycznej nie tylko w regionie Małopolski, lecz także na forum krajowym (ponad 26% ogółu statków). Znaczną część stanowiły statki należące do skarbu koronnego (ponad 14%

statków) oraz transportujące wyłącznie na potrzebę króla, jego rezydencji oraz dóbr stanowiących uposażenie monarchy (ponad 8% statków). Jednostki należące do duchowieństwa i instytucji kościelnych stanowiły blisko 13% ogółu taboru wodnego. Ludność wiejska oraz Żydzi wyjątkowo rzadko angażowali się w żeglugę śródlądową jako armatorzy i właściciele towarów (wykres 7). W tej licznej grupie uczestników spławu niewielki odsetek stanowiły kobiety (wykres 8). Wśród nich dominowały przedstawicielki warstwy szlacheckiej (ponad 64% ogółu), znaczny zaś odsetek stanowiły także mieszcanki (ponad 25%) (wykres 9). Wśród mężczyzn dominowali przedstawiciele mieszczaństwa (ponad 43%), szlachty (ponad 33%) oraz duchowieństwa (ponad 18%) (wykres 10).

Krótką charakterystykę liczного grona uczestników spławu warto rozpocząć od panującego. Na króla Jana III Sobieskiego zapisano łącznie 86 jednostek pływających. Spławiono nimi przede wszystkim znaczne ilości drewna, marmur oraz wapno. Spośród korzystających z transportu wodnego należy wymienić królową Marysienkę, żonę Sobieskiego, na którą deklarowano na moście wielickim jeden statek z wapnem. Cztery statki z bliżej nieokreślonym towarem (najprawdopodobniej z drewnem) i budami przypisano królowi Augustowi II Mocnemu (tabela 3).

Spośród liczного grona przedstawicieli szlachty tani transport wodny wykorzystywało grono urzędników administracji centralnej państwa. W spławie uczestniczył m.in. kanclerz wielki koronny, stolnik koronny i starosta krakowski Jan Wielopolski, koniuszy koronny Jan Aleksander Koniecpolski, koniuszy koronny Józef Karol Lubomirski, krajczy koronny Tomasz Działyński, łowczy koronny i strażnik koronny Stefan Bidziński, łowczy koronny Stefan Potocki, oboźny koronny Stanisław Karol Jabłonowski, podstoli koronny Hieronim Olszowski, a także podskarbi koronny (wielki lub nadworny). Uczestnikiem spławu był także wojewoda lubelski Karol Tarło oraz Władysław Rej, wojewoda kaliski Feliks Aleksander Lipski oraz Stanisław Małachowski, wojewoda poznański Stanisław Leszczyński, wojewoda sieradzki Jan Chryzostom Pieniążek, wojewoda wileński Kazimierz Jan Paweł Sapieha, kasztelan oświęcimski Michał Czerny-Schwarzenberg, w tym także przedstawiciele urzędniczej szlachty małopolskiej. Spośród tych na uwagę zasługują: chorąży krakowski Andrzej Jan Żydowski, kasztelan oświęcimski Stanisław Piegłowski, starosta krakowski Franciszek Wielopolski, starosta nowomiejski korczyński Stanisław Opaliński, starosta oświęcimski Adam Józef Lubowiecki, starosta sądecki Jerzy Paweł Lubomirski, stolnik krakowski Mikołaj Jerzy Księski i wielkorządca krakowski Adrian Baltazar Bełchacki. Na potrzeby przedstawicieli środowiska senatorsko-dygnitarskiego, zamożnej szlachty urzędniczej i innych przedstawicieli tej warstwy społecznej spławiano głównie drewno,

materiały budowlane, wino, ryby i zboże. Do wyjątkowych należał spław galmanu w dół Wisły z dóbr należących do rodu Dembińskich oraz starosty korczyńskiego Stanisława Opalińskiego.

Spośród przedstawicieli środowiska mieszczańskiego (kupieckiego) w handlu wiślanym uczestniczyli m.in. mieszczenie aglomeracji krakowskiej. Byli wśród nich przedstawiciele zasiedziały już rodzin migrantów przybyłych do Krakowa przed wieloma laty, a także przedstawiciele krakowskiej elity miejskiej. Na moście wielickim rejestrowano statki należące m.in. do przedstawicieli rodziny Briganti, Cellari, Dzianotti, Forbes, Fryzniekier, Karmichel, Pernus, Robertson (Roberson), Segnic (Segnitz), Zacherla. W spławie organizowanym przez mieszczan dominowało drewno, ryby i wapno. Drewno spławiano także na potrzebę Akademii Krakowskiej.

Informacje o udziale środowiska mieszczańskiego w handlu spławnym można uzupełnić danymi z rejestrów celnych krakowskich z lat 1674–1688. Wynika z nich, że droga wodna dla kupców udających do lub z Krakowa stawała się coraz mniej atrakcyjna (tabela 2). Najwyraźniej przesądzały o tym względy natury ekonomicznej. W spławie uczestniczyli nie tylko mieszkańcy Krakowa (w tym rajcy i ławnicy miejscy), lecz także kupcy pochodzący z węgierskiej Lubowli, Bielska, Gdańska, Tarłowa, Tarnowa, Warszawy i Żywca. Za pośrednictwem drogi wodnej Kraków utrzymywał kontakty z Gdańskiem, Toruniem, Warszawą, Lublinem, Tarłowem i Żywcem. Warto zauważyć, że drogą wodną na rynek krakowski trafiały przede wszystkim luksusowe artykuły konsumpcyjne, w tym kolonialne, a także ryby i znaczne ilości różnego gatunku wina. Do ich transportu i dystrybucji mieszczenie krakowscy wykorzystywali najczęściej fracht oferowany przez szlachtę i duchowieństwo.

Tabela 2. Transporty towarów Wisłą w latach 1674–1688 w świetle krakowskich rejestrów celnych

Rok	Liczba wzmianek o transportach	Rok	Liczba wzmianek o transportach
1674	13	1682	2
1675	12	1683	4
1676	17	1684	6
1677	8	1685	5
1678	6	1686	6
1679	14	1688	1
1681	6		

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku											Ogółem		
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698		1699	1700
Borgoni	k	1	2	3	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	9
Branicki	s	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Bryganty	k	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Celary	k	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Choraży	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Chroscinski	k	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Chwalibog	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Cieński (Cinski, Czienski) Kasper, dziekan krakowski	d	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3	-	-	-	4
Cieplowski (Cieplowski)	k	-	-	-	-	1	4	-	2	-	-	-	1	-	8
Cnik	?	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Cral Jerzy, prałat	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Cyrus	k	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Cystersi mogilscy	d	-	-	6	-	-	-	1	-	1	-	-	2	1	11
Czapie	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Czartoryska, księżna ^b	s	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	3
Czerna (kobieta)	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Czerny-Schwarzenberg Michał, kasztelan oświęcimski	s	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2
Czwik	k	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Dąbrowski (Dąmbrowski)	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	6
Dąbski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Dąbski Stanisław, biskup krakowski	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Dembinski	s	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Denhoff	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Denhoff Franciszek, starosta wiślicki	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Deputat	?	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Dębski	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku											Ogółem		
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698		1699	1700
Dębiński Mikołaj	k	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Dębiński	s, k	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	3	-	-	6
Dobinski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Dominikanie	d	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1	-	4
Dominikanie dzikowscy	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Droiewski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Drozynski (Druzynski)	k	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Działyński Tomasz, krajczy koronny	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Dzianoty	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Dziekan krakowski	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Felkerzamb Otto Fryderyk, starosta czorsztyński	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Forbes	k	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Franciszkanie	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Fryzniekier (Freznegier, Fryzneger, Fryzniekier, Fryznygier)	k	-	-	1	-	2	3	-	5	3	-	3	1	1	19
Gembicki Andrzej, starosta ujski	s	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Godaczewski (Godaczowski)	k	-	-	-	-	1	2	-	2	1	2	-	-	-	8
Gołębiowski	k	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Gołuchowski	k	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Gorzowski	k	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Gosławski	k	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Grabianowski, książdz	d	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Grocholski	k	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-	-	4
Hetman litewski ^c	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Instygator grodzki	s	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Jabłonowski Stanisław Karol, oboźny koronny	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku										Ogółem			
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697		1698	1699	1700
Jagniątkowski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Janczarowic	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Jarocki	k	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Jezuici	d	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	4
Jezuici sandomierscy	d	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Jordan Michał, starosta dobczycki	s	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	5
Kameduli	d	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kameduli bielańscy	d	-	1	-	-	2	-	1	-	-	-	3	-	1	8
Kamieniecki	k	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kancierz (w tym koronny) ^d	s	-	1	18	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Kancierzyna (kobieta) ^e	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Kanonicy krakowscy	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Kanonicy regularni laterańscy kazimierscy (kościół Bożego Ciała)	d	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-	6
Kardynał	d	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Karmelici bosí	d	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
Karmelici bosí na Wesołej	d	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	4
Karmelici warszawscy	d	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Karmichel	k	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Kasztelan	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Kasztelan oświęcimski ^f	s	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	6
Kasztelanowa kamieniecka ^g	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Kawaler	k	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Kerner	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Kobierski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Konieczpolski Jan Aleksander, koniuszy koronny	s	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kosiński	k	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Kostecki	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	1	6

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku													Ogółem
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698	1699	1700	
Kościół niepołomicki	d	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Koznicki	k	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kraśniński Jan Dobrogost, referendarz koronny	s	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Krasucki	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Król Polski [Jan III Sobieski; August II Mocny]	kr	-	80	1	-	2	-	-	3	-	4	4	-	-	94
Królowa [Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien]	kr	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Krzemiński (Krzemiński)	k	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	4
Książd nominat kujawski	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ksiąski Mikołaj Jerzy, stolnik krakowski	s	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Ksiąski Stefan, podstarości krakowski	s	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Książę	s	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
Ksiąski	k	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Księżna	s	-	-	-	-	-	-	-	2	2	5	-	-	-	9
Lanckorońska (kobieta) ^h	s	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Lanckoroński ⁱ	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Laskowic	k	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Leczynski	k	-	-	2	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	7
Leszczyński Stanisław, wojewoda poznański	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Libera	c	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Ligeża	s	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Linksza, grodowy	k	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Lipczynski	k	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Lipski Feliks Aleksander, wojewoda kaliski	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Lipski Jan, starosta czchowski	s	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Lubomirski Jerzy Dominik, starosta kazimierski	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1

[illegible]

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku												Ogółem	
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698	1699		1700
Podskarbi koronny ⁿ	s	–	–	2	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	6
Podskarbi	s	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Podstoli	s	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	2
Podzupek	?	–	2	–	11	–	–	–	–	–	–	–	–	–	13
Pofec	?	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Poniatowski	s	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1
Potocki Stefan, łowczy koronny	s	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
Prałat, ksiądz	d	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	–	4
Przecławski	k	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Przedborski	k	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Przerębski, ksiądz	d	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1
Pstrowski	k	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Radziejowski, ksiądz ^o	d	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	1
Radziejowski Michał, arcybiskup gnieźnieński, prymas	d	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–	3
Regent grodzki	s	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	2
Rej Władysław, wojewoda lubelski	s	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Reztak	k	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Rezydent szwedzki	?	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Robertson (Roberson)	k	–	–	–	–	6	3	–	2	2	–	3	2	2	20
Roch	k	–	–	–	4	2	2	–	–	–	–	–	–	–	8
Roiewski	k	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Roskowic (Ros, Rosek)	k	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1	–	3
Różycki	k	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Rudziejowski	k	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1
Ruskowski	k	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	1
Rynt	k	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
Sadlucky	k	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	2

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku												Ogółem		
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698	1699		1700	
Nazwa uczestnika spławu	Szeliski	k	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Szembek	s	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3
	Szembek Franciszek, starosta biecki	s	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	Szembek Przecław Stefan, kasztelan wojnicki	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
	Szwander	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	Szymanowski Michał, podstoli warszawski	s	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	Szypowski	k	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Tarło Karol, wojewoda lubelski	s	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	Taszycki	k	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
	Ugier	k	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	Violiscina (kobieta)	k	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	Waligórski	k	-	-	1	-	-	6	1	5	1	3	3	3	1	24
	Walter	k	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Warszawski Michał	k	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	Waxman	k	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Waznik	?	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	Wielopolski Franciszek, starosta krakowski	s	-	-	-	-	-	2	1	3	-	3	3	-	23	35
	Wielopolski Jan, starosta krakowski, stolnik koronny, kanclerz wielki koronny	s	-	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
	Wikariusze zamkowi, księża	d	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	Wiktor	k	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	Wilinski, pisarz	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
	Wilkonski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
	Winkler	k	-	-	-	2	-	2	1	-	-	-	1	-	1	7
Witkowski	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	
Włoczek Madej	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	
Włodawski (Włodowski)	k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
Wodzicki (-a)	k	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	1	-	-	4	

Nazwa uczestnika spławu	Przynależność	Liczba jednostek transportu wodnego odnotowanych w roku											Ogółem	
		1674	1675	1680	1686	1687	1688	1693	1694	1695	1697	1698	1699	1700
Wojęński Stanisław, kanonik krakowski	d	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Wojewoda	s	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Wojewoda sandomierski ^t	s	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
Wojewodzina	s	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Wojewodzina smoleńska ^u	s	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Woyński	s	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
Zacherla	k	–	–	–	2	–	1	1	–	–	–	–	–	4
Zakrzewski	k	–	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	2
Zarzynski	k	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	4
Zdankiewicz	k	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Zdanowski (-ska, Zdonowski)	k	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Zdroiowski	k	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Zebrzydowski, ksiądz	d	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	1
Zielinski (Zielenski)	k	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	2	1	6
Zorzynski (Zorynski)	k	–	–	–	–	3	1	–	2	–	1	–	2	9
Zuchowski	k	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1
Żupnik	s	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Żupnik wielicki ^w	s	–	–	–	–	7	–	–	–	–	–	–	–	7
Żydowski Andrzej Jan, chorąży krakowski, podstarości krakowski	s	–	–	–	–	–	–	–	4	–	2	–	1	7
?	– ^y	4	6	5	5	8	11	8	4	4	13	5	7	83

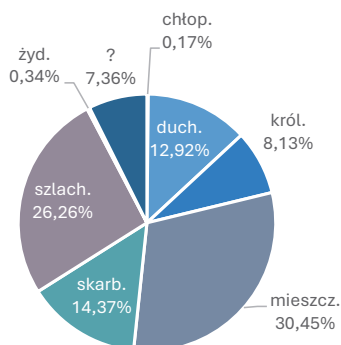
c – chłop; d – duchowieństwo; k – kupiec (mieszczanin); kr – król; s – szlachcic; sk – skarb koronny; ż – Żyd

* Nazwy zidentyfikowanych uczestników spławu i instytucji zmodyfikowano do formy współczesnej, dodając m.in. poprawne nazwy pełnionych urzędów i godności. Nazwy pozostałych uczestników zachowano w brzmieniu pierwotnym.

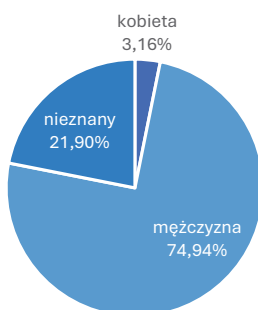
^a Zapis może dotyczyć Wartana Hunaniana, metropolity lwowskiego obrządku ormiańskiego w latach 1681–1715, konsekrowanego w Rzymie w 1675 r. przez arcybiskupa Mikołaja Torosowicza na jego biskupa koadiutora z tytułem biskupa epifaneńskiego. W 1695 r. Hunanian z niewyjaśnionych przyczyn ustąpił z urzędu.

^b Zapis może dotyczyć Joanny Weroniki z Olędzkich, wdowy po wojewodzie sandomierskim Michale Jerzym Czartoryskim, księciu na Kłewaniu i Żukowie.

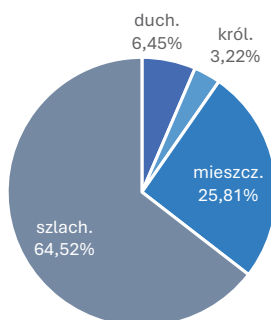
- c Zapis może dotyczyć hetmana wielkiego litewskiego Kazimierza Jana Sapięhy lub hetmana polnego litewskiego Jana Bogusława Słuski.
- d Zapis może dotyczyć notowanego kancлера wielkiego koronnego Jana Wielopolskiego.
- e Zapis może dotyczyć Ludwiki Marianny d'Arquien de la Grange, wdowy po kancerzu wielkim koronnym Janie Wielopolskim, siostry królowej Marii Kazimierzy.
- f Zapis może dotyczyć notowanego Michała Czernego-Schwarzenberga lub Stanisława Piegłowskiego.
- g Zapis może dotyczyć Anny ze Skotnickich, żony kasztelana podolskiego Nikodema Żaboklickiego, Anny Barbary z Rupniowskich, wdowy po kasztelanie podolskim Franciszku Szembeku lub Teresy Eleonory Dembińskiej, wdowy po kasztelanie podolskim Rafałie Kazimierzu Makowieckim.
- h Zapis może dotyczyć Ludwiki Klary z Wierzbowskich Lanckorońskiej, żony ówczesnego starosty skałckiego Hieronima Lanckorońskiego, a także Marianny z Tarłów Lanckorońskiej, wdowy po staroście nowokorczyńskim Mikołaju Janie Lanckorońskim.
- i Zapis może dotyczyć starosty stobnickiego Franciszka Lanckorońskiego, starosty skałckiego i zawichojskiego Hieronima Lanckorońskiego (zm. 1697 r.), byłego podstolego krakowskiego, następnie kanonika krakowskiego i proboszcza oświęcimskiego Pakosława Kazimierza Lanckorońskiego, właściciela i dzierżawcy dóbr w województwie krakowskim.
- j Zapis może dotyczyć marszałka nadwornego koronnego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego (1675 r.), marszałka wielkiego koronnego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego (1697 r.), a także notowanego (jako koniuszy koronny) marszałka nadwornego koronnego Józefa Karola Lubomirskiego (1697 r.).
- k Zapis może dotyczyć m.in. marszałka nadwornego koronnego Józefa Karola Lubomirskiego.
- l Zapis może dotyczyć Teofili Ludwiki Zasławskiej-Ostrogskiej, byłej żony marszałka nadwornego koronnego Józefa Karola Lubomirskiego (separacja w lutym 1696 r.).
- ł Zapis może dotyczyć podkancelerzego koronnego Augustyna Michała Radziejowskiego lub podkancelerzego litewskiego Dominika Mikołaja Radziwiłła.
- m Podkomorzy krakowski Jan Karol Czartoryski zm. 24 stycznia 1680 r. Urząd po jego śmierci obsadzono w 1698 r., dlatego zapis może dotyczyć Magdaleny z Konopackich Czartoryskiej, wdowy po Janie Karolu.
- n Zapis może dotyczyć podskarbiego wielkiego koronnego Jana Andrzeja Morsztyna, podskarbiego nadwornego koronnego Jana Karola Daniłowicza (1680 r.), podskarbiego wielkiego koronnego Hieronima Augustyna Lubomirskiego, a także podskarbiego nadwornego koronnego Atanazego Miączynskiego (1697 r.).
- o Zapis może dotyczyć notowanego w rejestrach arcybiskupa gnieźnieńskiego Michała Radziejowskiego.
- p Wzmianka pochodzi z 4 sierpnia 1697 r., zapis więc może dotyczyć skarbnika lwowskiego Marcina Rostockiego lub Michała Tymińskiego, który we wrześniu 1697 r. otrzymał po śmierci Marcina Rostockiego dożywocie na starostwo lelowskie.
- r Zapis z 1697 r. dotyczy najprawdopodobniej Franciszka Lubomirskiego, po którym dożywocie na starostwie olsztyńskim otrzymał 8 marca 1698 r. podstoli koronny Jerzy Dominik Lubomirski.
- s Zapis dotyczy Anny z Lubomirskich, żony starosty krakowskiego Franciszka Wielopolskiego lub Marii Anny de la Grange d'Arquien, siostry królowej Marii Kazimierzy i wdowy po zmarłym w 1688 r. staroście krakowskim Janie Wielopolskim.
- t Odnotowany 18 lipca wojewoda sandomierski Michał Warszki już wówczas nie żył (zm. 10 maja). Stefan Bidziński zaś otrzymał nominację na wojewodę sandomierskiego 24 września. Zapis dotyczy zapewne Heleny z Warszkich, wdowy po Michale Warszawskim.
- u Zapis może dotyczyć Franciszki Teodory Opalińskiej, żony wojewody smoleńskiego Adama (Piotra) Tarły.
- w Zapis może dotyczyć Jana Wawrzyńca Wodzickiego lub Adama Kotowskiego, współdzierżawców żup wielickich od 1674 r.
- y Wśród tej zbiorowości byli uczestnicy należący do kilku kategorii.



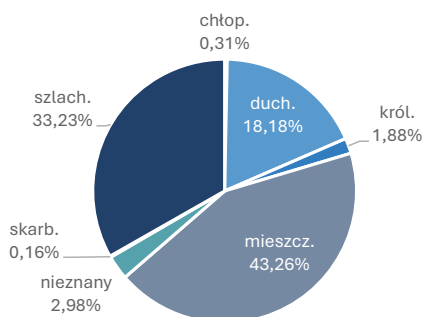
Wykres 7. Struktura udziału kategorii uczestników spławu w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700 (wg liczby statków)



Wykres 8. Struktura podziału uczestników spławu wiślanego pod względem płci w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700 (wg liczby statków)



Wykres 9. Struktura przynależności kobiet do danej grupy w spławie w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700 (wg liczby statków)



Wykres 10. Struktura przynależności mężczyzn do danej grupy w spławie w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700 (wg liczby statków)

Na podstawie rejestrów mostowego kazimierskiego można stwierdzić, że z transportu wodnego chętnie korzystało duchowieństwo oraz instytucje kościelne. Do grona tego należało m.in. arcybiskupstwo gnieźnieńskie, gdy prymasem był Michał Radziejowski. Most wielicki pokonywały statki z towarami należącymi do biskupstwa krakowskiego (z okresu administrowania przez Stanisława Dąbskiego i Jana Małachowskiego) i chełmińskiego (w okresie sprawowania urzędu przez Jana Małachowskiego). Przez profil krakowski przepływały statki z towarami należącymi do benedyktynów tynieckich, benedyktynek ze Staniątek, bernardynów (w tym kalwaryjskich), cystersów mogińskich, dominikanów (w tym dzikowskich), franciszkanów, jezuitów (w tym sandomierskich), kamedułów (w tym z podkrakowskich Bielani), kanoników regularnych laterańskich z Kazimierza przy Krakowie, karmelitów bosych (w tym z Krakowa „na Wesołej”) i karmelitów warszawskich, misjonarzy kazimierskich, norbertanów hebdowskich (premonstratensów), paulinów kazimierskich „na Skałce”, a także należące do duchowieństwa z samego Krakowa i małopolskich miejscowości. Spośród uczestników innych wyznań należy wymienić Wartana Hunaniana, metropolitę lwowskiego obrządku ormiańskiego. Przedstawiciele środowisk kościelnych i klasztornych spławiali najczęściej drewno, wapno, inne materiały budowlane oraz ryby.

Przedmiot spławu wiślanego

O tym, w jakiej kondycji był handel spławny, świadczy również liczba i rodzaj transportowanego wodą towaru. Na podstawie danych z rejestrów mostowe-

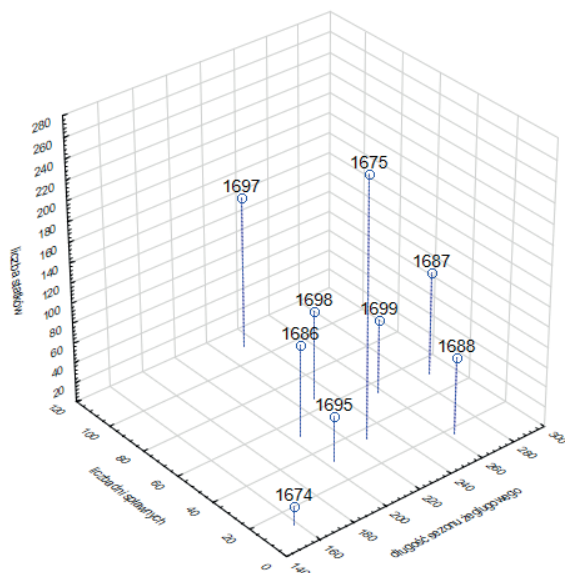
go kazimierskiego można stwierdzić, że łącznie w latach 1674–1700 spławiono 39 różnego rodzaju towarów. Były to w większości produkty gospodarki leśnej i przemysłu drzewnego (drewno, deski, gonty, ławy), materiały budowlane (wapno, cegły, marmur), a także broń (armaty, proch), minerały (galman), artykuły konsumpcyjne (leguminy, wino), produkty rolne (zboże), ryby, a nawet środki transportu kołowego. Ponad 52% zarejestrowanych na moście wielickim statków transportowało „drewno”, na ponad 13% jednostek znajdowały się ryby. Wapno odnotowano na ponad 12% statków (tabela 4).

Tabela 4. Towary spławiane Wisłą w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700

Towar	Liczba statków	Towar	Liczba statków
Armaty	3	Leguminy, owies	2
Artyleria	1	Ławy	1
Buda (budy)	21	Marmur	8
Buda szyprowska	1	Narybek	8
Budy z barwą	2	Ołtarz	1
Budy z rzeczami	1	Owies	19
Cegły	6	Owies, ryby	1
Chrust	1	Owies, wino	1
Dachówki	1	Pieniądze	2
Dębina	1	Proch, monicyja	1
Drewno	399	Proch, ryszturnek	1
Drewno, gonty	1	Ryby	104
Drewno, ryby	1	Ryby, wapno	1
Drewno, zboże	2	Rzeczy	6
Galman	18	Siano	1
Garnki	1	Słoma	1
Glejta	2	Słonina	1
Gonty	2	Sośnina	5
Gonty, ławy	1	Świece	1
Kafle	1	Tarcica	3
Kamień	1	Wapno	97
Karety	1	Wino	25
Leguminy	3	Ogółem statków	761

Podsumowanie

Na koniec warto postawić pytanie o globalną ocenę i przeobrażenia w spławie wiślanym na przestrzeni lat 1674–1700. Do odpowiedzi na nie warto wykorzystać zintegrowane dane o sezonach żeglugowych, ruchu statków wiślanych, uczestnikach spławu i transporcie towarów.

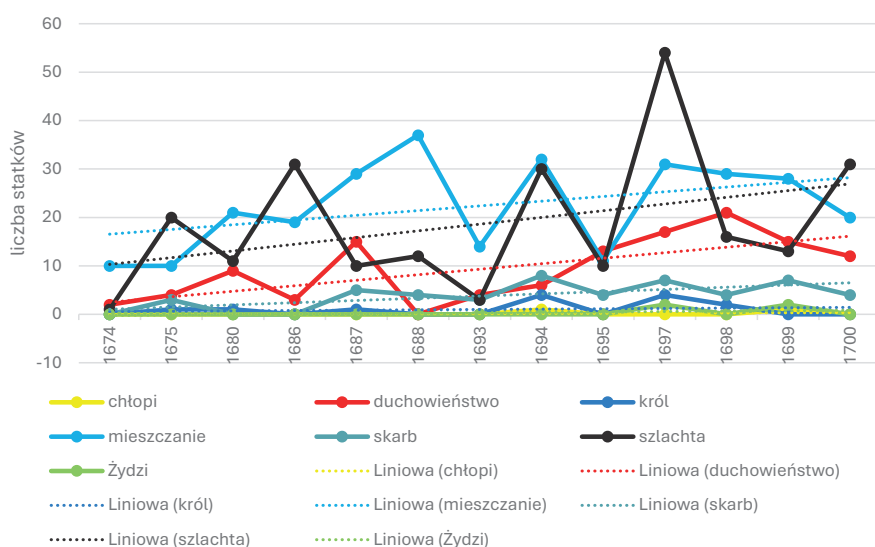


Wykres 11. Kategoryzacja sezonów żeglugowych w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1699

Na podstawie zwizualizowanych danych o taborze wodnym, liczbie dni spławnych i długości trwania sezonów żeglugowych, dla których jednocześnie udało się zgromadzić informacje z zaledwie 8 lat z przedziału 1674–1700, można stwierdzić, że najbardziej udany dla spławu był 1675 i 1697 r., najgorszy zaś 1674 i 1695 r. (wykres 11). Dostrzec można ponadto brak zależności pomiędzy długością trwania sezonów żeglugowych i liczbą dni spławnych (współczynnik korelacji r -Pearsona = 0,27), a także pomiędzy długością trwania sezonu żeglugowego i liczbą jednostek pływających (r = 0,27). Bardzo słabą zależność można zaobserwować pomiędzy liczbą dni spławnych oraz liczbą taboru wodnego zarejestrowanego w danym sezonie (r = 0,33). Brak zależności w dwóch pierwszych przypadkach może świadczyć o przeciętnym ruchu żeglugowym przez most wielicki przy podkrakowskim Kazimierzu. Hipotetycznie może on również ozna-

czać niedostateczne dla żeglugi, szczególnie pozaregionalnej, stany wody w tym rejonie. Ostatnia z wartości współczynnika korelacji może świadczyć o nieregularnej intensywności ruchu żeglugowego na przestrzeni kolejnych dni spławnych.

W latach 1674–1700 znaczący i progresywny udział w handlu spławnym można zaobserwować wśród szlachty, następnie mieszczan i duchowieństwa (wykres 12). Transporty na rzecz dóbr królewskich wykazywały znacznie skromniejszy przyrost, jego brak zaś jest widoczny w odniesieniu do spławu realizowanego przez chłopów i Żydów. Niniejsze zmiany są symboliczne i odzwierciedlają postępujące rozwarstwienie społeczne. Znamienny pozostaje udział w spławie środowiska senatorsko-dygnitarskiego oraz szlachty urzędniczej, wykazujący największy przyrost w ostatniej ćwierci XVII w. Zanik chłopów w handlu spławnym potwierdza powstanie zapaści na polskiej wsi. Incydentalna obecność na Wiśle statków deklarowanych na kupców żydowskich potwierdza brak większego ich zainteresowania transportem wodnym.



Wykres 12. Udział kategorii uczestników w spławie w świetle rejestrów mostowego w Kazimierzu przy Krakowie w latach 1674–1700

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Archiwum miasta Kazimierza sygn. 29/34/583; sygn. 29/34/584; sygn. 29/34/585; sygn. 29/34/586; sygn. 29/34/587; sygn. 29/34/588; sygn. 29/34/589; sygn. 29/34/590; sygn. 29/34/591; sygn. 29/34/592; sygn. 29/34/593; sygn. 29/34/595; sygn. 29/34/596; sygn. 29/34/597.

Akta miasta Krakowa, sygn. 29/33/2190; sygn. 29/33/2191; sygn. 29/33/2192; sygn. 29/33/2193; sygn. 29/33/2194; sygn. 29/33/2195; sygn. 29/33/2196; sygn. 29/33/2197; sygn. 29/33/2198; sygn. 29/33/2199; sygn. 29/33/2200; sygn. 29/33/2201; sygn. 29/33/2202

Opracowania i źródła drukowane

Bąkowski K., *Dzieje Krakowa*, Kraków 1811.

Bieniarzówna J., *Stulecie upadku*, w: J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 357–537.

Chwalba A., *Wiśła. Biografia rzeki*, Kraków 2023.

Girguś R., *Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteorologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920*, Warszawa 2022.

Izdebski A., Wnęk K., *Historia klimatu Krakowa*, w: *Ekobiografia Krakowa*, red. A. Izdebski, R. Szymtka, Kraków 2018, s. 51–87.

Kazusek S., *Spław wiślany w drugiej połowie XVIII wieku (do 1772 roku)*, cz. 1: *Charakterystyka spławu wiślanego*, Kielce 2022.

Kazusek S., *Sytuacja hydrologiczna i żegluga na Wiśle w latach 1674–1795 w świetle ksiąg dochodów i wydatków miasta Kazimierza przy Krakowie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” t. 152, 2025, z. 1, s. 33–69.

Kolberg W., *Wiśła, jej bieg, własności i spławność*, cz. 2, Warszawa 1861.

Kula W., *Wiśła, dzieje Polski, historyk*, w: *Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, red. J. Topolski, C. Kula, Lublin 1987, s. 61–63.

Namaczyńska S., *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648–1696*, Lwów 1937.

Świszczowski S., *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, Kraków 1981.

O autorze:

dr hab. Szymon Kazusek, prof. UJK – Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Autor kilku książek i kilkudziesięciu artykułów

Zainteresowania badawcze: historia gospodarcza XVI–XVIII w., w tym dzieje handlu w Rzeczypospolitej i jego uwarunkowania polityczno-prawne, spław wiślany, system celny w Koronie, kupiectwo w dawnej Polsce, a także klęski elementarne w dobie wczesnonowożytnej, edytorstwo źródłowe i geografia historyczna.

e-mail: szymon.kazusek@ujk.edu.pl

odebrano · received: 28.10.2024 — zaakceptowano · accepted: 9.07.2025